

ПЛУТАРХ

АГИД*

1. Не без основание и с право някои предполагат, че митът за Иксион се отнася за славолубците – това именно, че обгърнал облак вместо Хера и така се родили

Кентаврите. Та и славолубците се съединяват със славата, която е нещо като сянка на добродетелта, и не създават нищо естествено и чисто, а все изкуствени и смесени неща. Те не могат да бъдат последователни, защото робуват на завист и страсти. Тъй и овчарите у Софокъл казват за стадата си: «Господари сме им, но сме им и роби.

Трябва да ги слушаме, ако и да мълчат.»

Подобно робство търпят и тия, които вършат държавните дела по прищевките и необмислените пориви на тълпата, само и само заради името управник и вожд. Както помощник-кормчията вижда по-рано от кормчията какво става напред, но въпреки това гледа в кормчията и върши неговите наредби, тъй и властителите гледат към славата, но са слуги на народа и само на име са управници.

2. Човек, достигнал пълно съвършенство, изобщо не се нуждае от слава, освен дотолкова, доколкото тя улеснява началото на всяко дело, като създава доверие. Но докато е млад и честолюбив, човек трябва да има право да се краси и гордее в умерена степен със слава за добрите си дела. На тази възраст, когато добродетелите се раждат и започват да растат, с похвали те действително заякват, както казва Теофраст, а после растежът им продължава, подхранван от собственото съзнание.

Липсата на мярка е опасна във всяка област, но в политическата кариера е направо пагубна. Тя води до явна лудост и безумие хората, облечени в голяма власт, когато те се стремят не да прославят доброто, но да смятат славата за добро. Това, дето казал например Фокион на Антипатър, когато той поискал от него нещо недостойно: «Не мога да ти бъда едновременно приятел и ласкател», същото или нещо подобно можем да кажем и на народа: «Не е възможно един човек да ви бъде и водач, и слуга.». Защото не е изключено да стане както със змията в баснята. Опашката се разбунтувала срещу главата, пожелала и тя да води известно време, а не вечно да я следва. Повела тя, но вървяла безразсъдно и зле си изпатила, изпочукала и главата, принудена да върви след сляпата и глупава опашка против естествения ред на нещата. Знаем, че така става с мнозина, които в цялата си политическа дейност се водят от това да угаждат. Свързани веднъж с волята на безпринципната тълпа, после не могат нито да възстановят старото положение, нито да спрат безредието.

Тия мисли за славата, получена от тълпата, наистина са верни — доказват го нещастията на Тиберий и Гай Гракхи. Даровити, отлично възпитани, започнали превъзходно политическата си кариера; но ги погубила не толкова неумерената жажда за слава, колкото страхът от безславие, макар и породен не

* **Превод от старогръцки: Богдан Богданов**, в: Плутарх. *Успоредни животописи*. С.: “Народна култура” (Библиотека Хермес), 1981, с. 135-149. (Първо издание в: Плутарх. *Избрани животописи*, С., 1969.)

от лоши подбуди. Веднъж спечелили благоволения на гражданите, те се чувствували задължени да им се отплатят. Винаги се стремели да надхвърлят получените почести с нови политически изгоди и почитани още повече от благодарност за делата си, запалили по този начин както честолюбието на народа към себе си, така и своето към народа и не забелязали как се заели с дела, които не било хубаво да продължават, но било вече лошо и да спрат. Ала това и сам ще разбереш, като прочетеш.

Ще сравним с тях двамата спартански политически водачи, царете Агид и Клеомен. И те искали да засилят влиянието на народа и да възстановят един добър и справедлив политически ред, занемарен от толкова време. Но също тъй си навлекли омразата на богатите и влиятелните граждани, които не искали да се откажат от обичайните изгоди. Разбира се, спартанците не били братя, но тръгнали по подобен братски път в политическите реформи. Ето как се започнало.

3. Веднага щом в Спарта се промъкнала страстта за злато и сребро, родили се заедно с трупането на богатство алчността и скъперничеството, а заедно с удоволствието да се потребява — разкошът, изнежеността и разпуснатостта, градът загубил повечето си добродетели, станал слаб и недостоеен за миналото си чак до царуването на Агид и Леонид.

Агид е син на Евдамидас от Еврипонтидите, шести поред цар след Агезилай, който водил война в Азия и бил тогава най-могъщият гръцки цар. Син на Агезилай е Архидам, дете бил убит при Мандурий в Италия в битката с месапите. А Архидам имал двама синове — по-възрастният Агид, по-младият Евдамидас, който заел престола след убийството на Агид в битката с Антипатър при Мегалополис, защото брат му бил бездетен. Негов син е Архидам, а на Архидам — Евдамидас, а на Евдамидас — Агид, за когото е този разказ.

Леонид пък, син на Клеоним, е от втория дом — на Агиадите, осми поред след Павзаний, победителя на Мардоний в битката при Платея. Павзаний имал син Плистонакт, Плистонакт — Павзаний, чийто по-възрастен син Агезилай заел престола, след като го прогонили от Спарта в Тегея. А след смъртта на Агезилай царувал по-младият брат Клеомброт, понеже той останал бездетен. Клеомброт е баща на Агисиполид и Клеомен. Агисиполид царувал кратко време и нямал деца. След него царувал Клеомен, който загубил по-възрастния си син Акротат още докато бил жив, а за наследник оставил по-младия Клеоним. Но царувал не той, а Арей, внук на Клеомен, син на Акротат. След смъртта на Арей при Коринт цар станал синът му Акротат. И той умрял, победен в битката с тирана Аристодем при Мегалополис, оставяйки жена си бременна. Родило се момче и опеката поел Леонид, син на Клеоним. Но момчето умряло преди пълнолетието си и така царската власт преминала в ръцете на Леонид. Той не се разбирал много със спартанците. Макар всички да били еднакво заразени от развалата на обществения строй, имало известна разлика между неговите нрави и отечествените, тъй като дълго време се въртял в дворците на сатрапите, бил на служба при Селевк и по несъответен начин пренасял тамошната надутост и разкош върху ограничената от закони власт в Гърция.

4. Агид тъй силно се различавал по дарби и разум не само от него, но почти от всички, царували след Агезилай Велики, че още ненавършил двадесет години, макар отгледан сред женския разкош и богатството на майка си Агезистрата и на баба си Архидамия, най-богатите жеи в Спарта, веднага се опълчил срещу изпълнения с чувствени наслади живот, смъкнал от себе си богатите одежди, които подхождали на привлекателната му фигура, изоставил разкоша и горд с грубия си плащ, търсел обичайните спартански занимания,

простите другарски обеда и студени бани, за какво му била царската власт, казал, ако не можел чрез нея да възстанови старите закони и древния начин на живот.

5. Развалата и падението на Спарта започнали горе-долу след унищожаването на атинската хегемония, когато гражданите се отрупали със злато и сребро. Но докато се пазел броят на семействата, установен от Ликург, и наследството вървяло от баща на син, все пак съхранявало се някак равенството и старият ред и другите злини стоели далеч от града. Но станал ефор един влиятелен и богат мъж, самоуверен и лош по характер, на име Епитадей. И понеже имал разправии със сина си, внесъл ретра, според която човек можел да даде къщата и наследството си на когото пожелае още приживе или да ги остави със завещание. Та той, за да удовлетвори собствения си гняв, внесъл тоя закон. А другите го приели от алчност, направили го валиден и унищожили прекрасния държавен ред. Богатите започнали алчно да трупат, като лишавали от наследство естествените наследници. И за късо време богатството се стекло в малко ръце и гражданите обеднели. Това погубило добрите стари отношения, хората станали скъперници, започнали да завиждат на имущите и да ги мразят. Останали седемстотин спартиати, не повече, от тях около стотина притежавали земя и имот. Другите, бедна и безправна тълпа, просто обитавали града, от външните врагове защищавали страната лениво, без желанне, и винаги дебнели случай за бунт и промяна на съществуващия ред.

6. Именно затова Агид сметнал, че е справедливо намерението му да възстанови равенството и да попълни броя на гражданите, и то наистина било справедливо. Затова потърсил съмишленици. Против очакването му младите бързо го разбрали и се запретнали да действуват в името на добродетелта, готови да заменят като дреха стария начин на живот за свободата, която им предложил. Но повечето възрастни, отдавна покварени от развалата, се страхували и треперели от намеренията му, както треперят хванати в бягство роби от закона на Ликург. Те излезли с нападки срещу Агид, който бил недоволен от съществуващия ред и искал да възстанови старата слава на Спарта.

Но Лизандър, син на Либий, и Мандроклидас, син на Екфанес, също и Агезилай одобрили и подтикнали честолюбивите му намерения. Лизандър се ползувал с изключително добро име сред гражданите, а Мандроклидас бил най-изкусният в политическите дела грък на онова време, чийто замах съединявал ум и лукавство. Агезилай, чичо на царя, имал ораторски дар, но иначе бил користолюбив и страхлив. Преструвал се, че го подтиква и му дава смелост неговият син Хипомедонт, прославен в много войни и влиятелен с благоразположението на младите. Но истинската причина, свързала Агезилай с това начинание, били многото му дългове: той се надявал с промята на държавния ред да се отърве от тях. Веднага щом ги привлякъл, Агид опитал да спечели чрез него и майка си понеже била сестра на Агезилай. Тя имала силно влияние в града поради големия брой клиенти, приятели и длъжници и нейната дума значела много във всяко обществено начинание.

7. Като чула, отначало тя се уплашила, започнала да го разубеждава, предприел бил нещо невъзможно и вредно. Но Агезилай ѝ разяснил, че начинанието е прекрасно и ще има полза от него. Царят пък молел майка си да прибави към името и волята му богатството, защото сега засега той не може да се мери с никой цар по средства; дори някои слуги и роби на наместниците на Птолемей и Селевк били по-богати от всички спартански царе заедно; и ако надмине разкоша им със скромността, простотата и великодушieto си и успее

да възстанови равенството и съюза на гражданите, той ще спечели заслужено името и славата на велик цар. Тия думи накарали жените да променят становището си, трогнала ги честолюбивата страстност на младежа. И тъй присърце се заели с благородното дело, че сами подбуждали Агид и го карали да бърза; веднага повикали приятелите си, уговорили ги. Срећнали се и с останалите жени, понеже знаели, че спартанците ги слушат и им позволяват да се намесват повече в обществените дела, отколкото те им позволяват да се намесват в къщните.

По-голяма част от богатството по онова време се намирала в женски ръце и това обстоятелство спъвало и затруднявало делото на Агид. Жените се противопоставяли не само защото щели да се лишат от разкоша, смятан от тях поради невежеството им за щастие, но и защото разбрали, че ще загубят почестите и влиянието, плод на това богатство. Те се обърнали към Леонид и го замолили като по-възрастен да се противопостави на Агид и да попречи на намеренията му. Леонид, разбира се, искал да помогне на богатите, но понеже се боял от народа, който желяел промяната, явно нищо не предприел, но тайно търсел случай да подкопава и руши делото, срещал се с длъжностните лица и клеветял Агид, че в отплата за обещаните на бедните имоти на богатите ще получи тиранска власт и че новото разпределение на земята и освобождаването от дългове е не за да създаде граждани на Спарта, а отряд телохранители.

8. Агид обаче успял да направи Лизандър ефор и чрез него веднага внесъл в герузията ретра, чиито главни пунктове били: длъжниците да се освободят от дългове, да се разпредели наново земята от дефилето при град Пелена до планините Тайгет и Малея и град Селазия на четири хиляди и петстотин части, а останалата земя - на петнадесет хиляди части; тя да се даде на периеките, способни да се въоръжат с тежко оръжие, а вътрешната на самите спартиати; техният брой да се попълни измежду периеките и чужденците, получили възпитание на свобода и иначе здрави и млади; те да се организират в петнадесет фидития по четиристотин и по двеста човека и да спазват онзи начин на живот, който водели предците.

9. Ретрата била внесена, но геронтите не били единодушни. Затова Лизандър свикал народното събрание и излязъл лично с реч пред гражданите, говорили също Мандроклидас и Агезилай. Всички те молили гражданите да не оставят на произвол умиращата слава на Спарта заради малка група хора, които се подиграват с тях, но да си спомнят миналите предсказания, съветващи Спарта да се пази от пагубното користолюбие, както и донесените наскоро предсказания от светилището на Пазифая.

Пазифая имала светилище и оракул в Талама. И то било на почит. Разказват за нея, че е една от дъщерите на Атлант, родила от Зевс Амон. Други пък твърдят, че Приамовата дъщеря Касандра починала там и понеже на всички предсказвала, затова я нарекли Пазифая. А Филарх казва, че тя е дъщеря на Амикъл по име Дафна. Като бягала от Аполон, който искал да я обладает, превърнала се в растение. Тогава получила благоволенieto на бога и способността да предсказва. Та твърдели, че този оракул поръчвал на спартанците да станат равноправни според закона, установен първоначално от Ликург.

След тях излязъл Агид, казал няколко думи и заявил, че прави най-големия възможен принос за новата държавна уредба; отказвал се първо от собственото си имущество, състоящо се от много ниви и стада, но и без тях възлизащо на шестстотин таланта пари; същото правела майка му, приятелите и роднините им, най-богатите спартанци.

10. Естествено народът останал смяян от великодушието на младежа и силно се зарадвал, че близо след триста години се родил най-после цар, достоен за Спарта. Тогава именно Леонид решително се противопоставил, защото усетил, че ще бъде принуден да се откаже от имуществото си без да получи същата облага, тъй като всички ще се отжат от собствеността си, а само инициаторът ще бъде на почит. Та той запитал Агид смята ли Ликург за справедлив и честен мъж. Агид отговорил, че го счита, а той от рекъл: «Има ли закон на Ликург, който да освобождава от дългове или да дава гражданство на чужденци? Този Ликург, който смяташе дори, че ако градът не прогонва чужденците няма да е добре.» Агид отговорил, че не е чудно, дето Леонид, възпитан в чужбина и баща на деца, родени от сатрапски брак, не знае, че Ликург унищожил дълговете и лнхварството и че се гневял не на всички чужденци, а само на тия, които живеели противно на спартанските нрави и обичаи. Именно тях той гонел, настроен враждебно не лично, а спрямо техния начин на живот, боял се да не би да заразят гражданите и да разпространят вкуса към разкош, изнеженост и алчност. Затова към Терпандър, Талет и Ферекидес се отнасял с иключително уважение, макар да били чужденци, тъй като в песните и съчиненията си следвали Ликурговите закони. «Ти, рекъл, си готов да похвалиш ефора Екпрепес, който отрязъл с нож две от деветте струни на певеца Фринид, и ония, дето сторили същото с Тимотей, а мене порицаваш, че искам да унищожа разкоша, разсипничеството и разгула в Спарта, след като те имали същите цели: бдели да не би надутостта и липсата на мярка в музиката да стигне дотам, че да се променят нравите и по тоя начин градът да загуби своята хармония и да тръгне против себе си.»

11. Веднага след това народът минал на страната на Агид, а богатите се обърнали с молба към Леонид да не ги изоставя. С много молби и уговорки те оказали въздействие на геронтите, които имат възможност да се наложат при предварително гласуване. Успели поне дотолкова, че гласувалите против закона били с един повече.

Още на власт, Лизандър решил да поведе следствие срещу Леонид според някакъв стар закон, който не позволявал потомък на Херакъл да създава поколение от чужденки и нареждал, в случай че напусне Спарта и се пресели другаде, да бъде убит. Подучил други да повдигнат това обвинение срещу Леонид, а сам заедно с колегите си решил да види дали ще се яви знакът. Ето как става това: веднъж на десет години ефорите избират ясна безлунна нощ и в пълно мълчание седят с очи към небето. И ако от едно място към друго премине звезда, повеждат процес срещу царете за грях пред божеството и ги лишават от власт, докато не дойде предсказание от Делфи и Олимпия, което да оправдае набедените царе. Лизандър казал, че видял този знак, и повел дело срещу Леонид, дори двама свидетели представил, че има две деца от жена азиатка, за която го оженил един наместник на Селевк. Но понеже не се погаждали и тя го мразела, той се върнал у дома си и заел престола, останал тогава без наследник. А заедно с процеса придумал Клеомброт да предяви претенции за престола като негов зет, понеже бил от царски род. Леонид силно се уплашил и потърсил убежище в храма на Атина Халкиойкос. Дъщеря му напуснала Клеомброт и отишла с него. Призован да се яви на съд, той не излязъл от храма. Тогава го лишили от власт и дали престола на Клеомброт.

12. Междувременно срокът на Лизандровата власт изтекъл. Следващите ефори позволили на Леонид да напусне убежището, в което се спасил, а срещу Лизандър и Мандроклидас повели дело заедно предложили противозаконния проект за отмяна на дълговете и преразпределение на земята. Положението

станало опасно и те се опитали да убедят царете да се държат заедно и да не обръщат внимание на ефоровите намерения, защото силата на властта им зависи от разногласията между царете. Когато единият предлага нещо полезно, а другият е против него, те присъединяват гласа си към първия. А когато и двамата са на едно и също мнение, царската власт става неприкосновена и е противозаконно да действуват против тях. Редно е ефорите да бъдат посредници и арбитри, ако царете са в разногласие, но ако са единомисленици, всякаква тяхна намеса става неуместна.

Та така те ги убедили и двамата царе излезли с приятелите си на площада, свалили ги от креслата им и назначили други на тяхно място, между които и Агезилай. Въръжили голям отряд младежи, пуснали затворниците, всели страх у противниците си, че няма да се спрат и пред убийство. Но никого не убили. Дори когато Агид научил, че Агезилай иска да убие побягналия към Тегея Леонид и с тази цел пратил хора по петите му, веднага пратил свои приближени, които го пазили и благополучно го завели в Тегея.

13. И тъй делото им започнало добре. Нямамо вече кой да пречи и да се противи. Но един-единствен човек, Агезилай, провалил и опозорил това прекрасно, толкова спартанско начинание с алчността си — най-грозната човешка страст. Тъй като притежавал огромно количество плодородна земя, но и много задължения, пък нито можел да си оправи дълговете, нито му се искало да загуби земята, убедил Агид, че гражданите ще вдигнат бунт, ако изведнъж извършат цялата реформа; но ако прокарат най-напред освобождаването от дългове, това щяло да облекчи собствениците и те щели да приемат по-късно благосклонно и спокойно преразпределението на земята. Той успял да помами и Лизандър, та и той се съгласил. Занесли на пазара дълговите документи, наречени «кларии», натрупали ги на едно място и ги подпалили. Лумнал огън, богатите заемодавци се повъртели, пък си отишли, а Агезилай рекъл с подигравка, че не бил виждал никога по-ясна светлина и по-чист огън от този.

Народът желаел скоро да последва и преразпределението на земята, пък и царете настоявали, че е време да се направи. Но Агезилай постоянно казвал, че сега има други работи за вършене, търсел различни поводи да отлага, докато накрая Агид трябвало да тръгне в поход, защото техните съюзници ахейците се обърнали с молба за военна помощ. Очаквали да нахлуят в Пелопонес през Мегара етолийците. За да им попречи, ахейският военачалник Арат събирал войска, и на ефорите писал.

14. Те веднага решили да пратят Агид, понеже бил подкрепен от честолюбивото благоразположение на войниците си. Повечето били млади и бедни, чувствували се вече сигурни и свободни след премахването на дълговете и се надявали, че като се върнат от похода, ще се преразпредели и земята, затова следвали покорно и самоотвержено Агид. Чудна гледка били те за пелопонеските градове, през които преминавали без пакости, мирно, едва ли не безшумно, и накарали гърците да се възхитят и да си представят какъв ред имало в спартанската войска начело с един Агезилай, Лизандър или стария Леонид, щом като сега войниците изпитвали такава почит и уважение към едно момче, едва ли не най-младо от всички. Пък и самият младеж, със своята простота и трудолюбие и с благородното си старание да не се отличава по оръжие и облекло от простия войник, представлявал достойна гледка и печелел сърцата на хората. Разбира се, богатите не харесвали дейността му, боели се да не би да стане пример и да разбунтува народа навсякъде.

15. Срещнал се с Арат при Коринт, когато той още обсъждал плана за сражението с враговете. Агид проявил голямо усърдие и дръзновеност, която не

била нито безсмислена, нито неразумна. Казал, че според него трябва да се влезе в сражение и че войната не трябва да се разпростира навътре, а да се защити входът на Пелопонес; но щял да постъпи съобразно с плана на Арат, защото бил по-възрастен, пък и защото стоял начело на ахейците; дошъл тук не да им заповядва и не да ги води, а за да им помогне като съюзник.

Битон от Синопта твърди, че Агид не искал да влезе в сражение, макар Арат да го карал. Но той не е чел какво пише по този въпрос Арат, който смятал, че е по-добре да остави да нахлуят неприятелите по това време, когато земеделците събирали почти цялата реколта, отколкото да рискува в една битка всичко.

Та като решил да не влиза в сражение, Арат отпратил с благодарност съюзниците. Ограден с почит, Агид повел войниците обратно към Спарта, където атмосферата била съвсем променена и натегната до крайност.

16. Като ефор, вече свободен от дълговете, които по-рано му връзвали ръцете, Агезилай не се спирал пред никакво беззаконие, стига да носело пари. Дори тринадесети месец вмъкнал против обичайния ред в календара, макар да не се падало тая година, и противозаконно събирал данъци за него. И понеже се страхувал от омразата на съгражданите си и от хората, на които навредил, издържал телохранители, въоръжени с мечове, и под тяхната охрана ходел в градската управа. Единият цар изцяло пренебрегвал, а Агид се правел, че тачи по-скоро за родството си с него, отколкото задето е цар. Пръснал слух, че ще продължи ефорството си.

Това накарало неприятелите му да се заемат енергично с преврата. Съюзили се и пред очите на всички довели от Тегея и поставили на трона Леонид. Измамен с преразпределението на земята, народът посрещнал това със задоволство. Агезилай спасил и тайно извел от града синът му Хипомедонт, който се ползувал с обичта на всички граждани заради своята храброст и честност и затова те чули молбите му. Агид намерил убежище в храма на Атина Халкиойкос, а другият цар Клеомброт се скрил в светилището на Посейдон. Изглежда, на него Леонид се сърдел повече. Затова оставил Агид и отишъл при Клеомброт с отряд войници. Обсипал го с гневни обвинения, че му е зет, а участвал в заговор срещу него, че му отнел престола и от родината го изгонил.

17. Естествено Клеомброт нищо не можел да каже, седял объркан и мълчал. Хилонида, дъщерята на Леонид, страдала с баща си, когато бил в немилост. Когато Клеомброт заел престола, тя дори напуснала съпруга си, за да се грижи за баща си в нещастieto. Докато се криел в храма на Атина, и тя била с него, съпроводила го и в изгнание и макар да скърбяла, останала непримирима спрямо Клеомброт. Но сега се променила, защото се променила и съдбата им. И тя потърсила убежище в храма. Виждали я седнала до съпруга си, обгърнала го с ръце, двете деца от двете страни на скута ѝ. Всички плачели от възхищение пред тази благородна и любеща жена, а тя показала измачканата дреха и разпилените си коси и рекла: «Не състраданието към Клеомброт е причина за вида ми, татко, това са знаците на моята скръб за твоето нещастие в изгнание, с които още живея. Редно ли е да бъда толкова нещастна, когато ти си цар и победител в Спарта, или е редно да облека блестяща царска дреха и спокойно да гледам как убиваш първия ми съпруг? Макар да не те моля и да не те трогва със сълзите на жена си и с траура на децата си, той ще получи много по-тежко възмездие, отколкото очакваш, за неразумността си, когато види, че аз — най-обичната му — умирам преди него. Могат ли да имат сила думите ми сред другите жени, когато молбите ми не трогнаха нито баща ми, нито съпруга ми. Но и като съпруга, и като дъщеря трябваше да делея нещастieto и

безчестието заедно с близките си. Дори мъжът ми да имаше справедливо основание, аз тогава го подроних, като минах на твоя страна и се обявих срещу деянията му. А ти сега постъпваш тъй, че престъплението му става лесно за оправдание, защото представяш царската власт за нещо толкова голямо и скъпо, че да е справедливо заради нея да убиеш зетя си и да оставиш дъщеря си на произвола на съдбата.»

18. Такива били жалбите на Хилонида. Тя прислонила глава до главата на Клеомброт, отправила блуждаещия си угаснал от мъка поглед към хората. Леонид се посъветвал с приятелите си и наредил Клеомброт да напусне храма и да иде в изгнание, а дъщеря си помолил да остане, да не го напуска, защото той я обича и заради нея подарява свободата на мъжа ѝ. Но тя не изпълнила молбата му. Щом тръгнал съпругът ѝ, тя му подала едното дете, поела другото, поклонила се пред олтара на богинята и излязла след него. Ако празният стремеж за слава не погубил напълно Клеомброт, той би счел изгнанието с тая жена за много по-голямо щастие от царската власт.

Леонид изгонил Клеомброт, изхвърлил старите ефори, поставил на тяхно място други и веднага се заел с Агид. Най - напред го уговарял да остави убежището и да царува с него, съгражданите щели да му простят, защото го подвел Агезилай, бил млад и честолюбив. Но Агид се отнесъл с подозрение към тия обещания и не напуснал храма. А той престанал да се преструва и да го мами.

Често го посещавали и разговаряли с него Амфарес, Дамохарет и Аркезилай. Понякога го съпровождали от храма до банята и като се изкъпел, изпращали го до храма. И с тримата бил близък. Но понеже заел наскоро от Агезистрата скъпи дрехи и чаши, Амфарес влязъл в заговор срещу царя и двете жени, за да ги присвои. Именно той послушал Леонид, така казват, и насъскал колегите си, другите ефори.

19. Понеже Агид прекарвал цялото време в храма и излизал само за баня, решили да го хванат, когато е вън от храма. Издебнали го веднъж на връщане от банята, отишли насреща му, поздравили го и тръгнали заедно. Разговаряли приятелски и се шегували като млади хора. От пътя се отделяла улица, която водела към затвора. Като стигнали пресечката, Амфарес по силата на властта си го хванал и казал: «Агиде, ще те заведе при ефорите да дадеш сметка за обществените си дела.» А Дамохарет, който бил як и едър, увил наметката си около врата му и го повлякъл. Другите пък го блъскали отзад, така се уговорили. И понеже нямало кой да се притича на помощ, безлюдно било тогава, въвлекли го в затвора.

Веднага се явил Леонид с много наемници и обкръжил отвън затвора. А ефорите заедно с извиканите в затвора геронти, които били на тяхна страна, влезли при Агид. Устроили процес и го накарали да се защити за деянията си. Младият човек се надсмял над лицемерието им. Амфарес викнал, че ще се разкайва и че ще получи заслуженото за дързостта си. А един друг ефор, уж за да помогне на Агид и да му покаже начин да избегне обвинението, го попитал не вършел ли всичко, заставен от Лизандър и Агезилай. Но Агид отвърнал, че никой не го е заставял, подтиквал го благородният стремеж да подражава на Ликург и да възстанови старата държавна уредба. А ефорът пък го запитал не се ли разкайва за делата си. Младият човек отговорил, че не се разкайва дори да бъде осъден на смърт, защото това са прекрасни начинания. Тогава го осъдили на смърт и наредили на служителите да го отведат в дехада. Тъй наричали помещението в затвора, където бесели осъдените на смърт. Дамохарет видял, че служителите не смеят да се допрат до Агид и че наемниците, които били там,

също гледат да се измъкнат от тази работа, понеже било нечисто и незаконно да се поставят ръце върху тялото на цар, обсипал ги с хули и ругатни и повлякъл Агид към мястото.

Хората вече научили за арестуването му, струпали се при портите на затвора с факли в ръце и вдигнали голям шум. Дошли майка му и баба му, викали и искали царят на Спарта да бъде съден от съгражданите си. Именно затова ускорили изпълнението на присъдата. Боели се да не би, ако се натрупат повече хора, да го отвлечат през нощта.

20. Отправен към бесилото, Агид видял един служител опечален да плаче и му казал: «Престани да плачеш за мене, човече. Затова, че умирам тъй несправедливо и незаконно, аз стоя по-високо от убийците си!» С тези думи той доброволно оставил да му надянат клупа на врата.

Амфарес излязъл пред портите. Агезистрата паднала в краката му и го замолила за пощада в името на познанството и приятелството им. Той я вдигнал и рекъл, че Агид ще остане жив и здрав. Поканил я, ако иска, да влезе да го види. Тя помолила да влезе с майка си, Амфарес се съгласил, вкарал двете и след това наредил да заключат вратите.

Първо предал на смърт Архидамия, която била вече в преклонна възраст и се ползувала с изключително уважение. След нея поканил вътре Агезистрата. Тя влязла и видяла сина си изтегнат на земята, майка си мъртва на бесилото, свалила я заедно със слугите от въжето, поставила я до Агид и покрила тялото. След това се хвърлила върху него, зацелувала лицето му и рекла: «Погуби те, сине, твоята предпазливост, кротост и човеколюбие, и нас ни погуби.» Амфарес наблюдавал през вратата всичко това и като чул думите ѝ, влязъл и казал разгневен: «Щом оправдаваш делата на сина си, ще получиш същото наказание.» Изправена на бесилото, Агезистрата рекла: «Добре, стига само това да е от полза за Спарта.»

21. Разнесло се из града за това нещастие и изнесли трите трупа. Страхът не бил тъй голям, че да остане скрита болката на гражданите и омразата им към Леонид и Амфарес. За всички това било най-ужасното събитие, станало в Спарта, откак дорийците населяват Пелопонес. Казват, дори враговете, когато се натъквали в битка на спартанския цар, не вдигали лесно ръка, а се отвърждали с боязън и почит пред името му. Затова въпреки толкова многото битки между спартанци и гърци по времето на Филип Македонски само в една паднал убит с копие спартански цар — Клеомброт — при Левктра. Месенците твърдят, че и Теопомп бил убит от Аристоменес, но според самите спартанци не било вярно, бил само ранен. По този въпрос има разногласия.

Агид бил първият спартански цар, убит в Спарта от ефорите. Той се заел с благородни и достойни за Спарта дела на възраст, когато грешките могат да бъдат извинени. Заслужил укорите по-скоро на приятелите си, отколкото на враговете. Той наистина сбъркал, че спасил живота на Леонид, че вярвал на всички и бил толкова кротък и благ.